

การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก

An Analytical Study of the Leadership in Tipitaka

¹สมบุญ บุญศิริ, ²พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเวที)

และ ³พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันต์ สุขawatthano)

¹Somboon Bunyasiri, ²Phramethivorayan (Saipetch Vachiravethi)

and ³Phrakhrusirirattanabundit (Sooksan Sukhawattthano)

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³Corresponding Author's Email: happy_kmn@hotmail.com

Received: January 11, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก และ 3) เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าวิจัยจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือบทความ คุชฌินิพนธ์ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) ลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มาจากแนวคิดกำเนิดในอัครคัมภีร์มีอยู่ 2 ประการได้แก่ ธรรมราชา คือ ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของพระพุทธศาสนา และยังประชาชนทั้งหลาย ให้ยินดีด้วยธรรมของพระราชา และ เทวราชาคือ ผู้นำที่ประชาชนให้การยอมรับ เปรียบดังเป็นเทพเจ้า อันได้แก่ สมมติเทพ คือ เทพเจ้าโดยสมมติ ซึ่งหมายถึง กษัตริย์ทรงความเป็นเทพ ที่อยู่เหนือนมนุษย์ด้วยธรรม คือ หิริ และโอตตัปปะ ผู้นำในพระไตรปิฎกต้องมียุทธวิธี มีศิลปะ มีอิทธิพลสามารถชักนำผู้อื่นได้ให้เขาเกิดความวางใจ เชื่อใจ พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือทุกด้าน และให้เขาเกิดความมั่นใจในความสามารถในการเป็นผู้นำของตน ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จแก่ตนและผู้ปฏิบัติตาม นำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ 2) หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ผู้นำควรมีและควรนำไปประยุกต์ใช้ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร อธิปไตย สังคหวัตถุธรรม พรหมวิหารธรรม อคติ สัมปยุตธรรม อปทานิยธรรม และสาราณียธรรม 3) จากการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก สามารถนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้กับกับสังคมได้เป็นอย่างดี ตามลักษณะงานที่ดำเนินการอยู่ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อลักษณะของผู้นำมาก

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; พระไตรปิฎก

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study leadership in the Tripitaka, 2) to study the principles for leaders in the Tripitaka, and 3) To analyze leadership in the Tripitaka. The research method is a qualitative research study. By conducting research by studying and researching the Tripitaka, commentary, books, articles, dissertations, research and various electronic media that are relevant. 1) There are two characteristics of leaders in Buddhism that come from the original concept in the Akkanya Sutta: Dhammaraja is a leader who has knowledge of the Dhamma of Buddhism. and also all the people Be happy with the Dhamma of the King and the Deva Raja is the leader who is accepted by the people. Like being a god, which means assuming the gods, meaning being a god by imagining it. which means the king is divine That is above humans through Dhamma, namely Hiri and Otappa. The research results found that Leaders in the Tipitaka must have strategy, art, influence and be able to guide others to gain trust, trust, and respect. Cooperate in every aspect and give him confidence in his leadership abilities. which can create success for oneself and those who follow Lead the organization to success 2) The Dhamma principles in the Tripitaka that leaders should have and should apply include the Dassabhidhara Dhamma, the Chakkrawatvatara, Sovereignty, and the Sangha Vattu Dhamma. Brahmavihāra Dhamma, bias, sappurisa-dham, aparihāniya-dhamma. and Saraniyatham 3) From the analysis of leadership in the Tripitaka Able to apply the principles found in the Tripitaka to society. According to the nature of the work being carried out in terms of society, economy, and politics and government. For this reason, Buddhism places great importance on the characteristics of leaders.

Keywords: Leader, Tipitaka

บทนำ

ในระบบการบริหารงานขององค์กรใดๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐหรือเอกชนกลไกสำคัญที่จะทำให้ดำเนินการไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจ ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาท ในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดการรวมถึงความคิดริเริ่ม ในการวางแผน การบริหารกำกับดูแลและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กร ผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหารและงานบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำที่ดี พระพุทธศาสนาถือว่า การเป็นผู้นำนั้นต้องมีคุณสมบัติหลายประการโดยเฉพาะคุณสมบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่นและเป็นผู้ตามที่ดีที่ให้ความร่วมมือ เพื่อที่จะนำสังคมไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ผู้นำที่จะนำบุคคลอื่นนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งองค์กรมีขนาดใหญ่เท่าใด ความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสมาชิกในกลุ่มก็ยิ่งทวีความสำคัญเป็นเงาตามตัวกลุ่มใดได้ผู้นำที่ดี สมาชิกในกลุ่ม ก็ดีไปด้วย ในทางตรงกันข้ามกลุ่มใดได้ผู้นำที่ไม่ดี สมาชิกในกลุ่มก็ต้องประสบความลำบาก แม้ในหลักธรรมพระพุทธศาสนา ก็ให้ความสำคัญของผู้นำดังพระพุทธพจน์ เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏ ในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคนเดียว โคทั้งฝูงก็ไปคนเดียวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคนเดียว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น ประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง

โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชที่ตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้น ก็อยู่เป็นสุข” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อด.จตุกก. (ไทย); 21/70/115-116) พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่รอด สวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ผู้นำไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะใด ตำแหน่งใด มีที่มาโดยการสมมติแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ให้มีอำนาจ ในสถานะผู้นำประชาชน เป็นสมมติราช พระราชามีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางความเป็นไปของสังคม ยังมีผลถึงความเป็นอยู่ต่อผู้ร่วมงานหรือประชาชนภายใต้การนำนั้นดังเช่น โคหัวหน้าฝูง ย่อมนำฝูงโคทั้งหลายตามที่ตนพาไป เช่นเดียวกับผู้นำ ตามเงื่อนไขคือการประพฤติธรรม จะยังให้เกิดความผาสุกทั้งในสังคมและรัฐก็ได้ตามแต่ผู้นำ ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นเหตุผลสืบเนื่องกันไป

ความสำคัญของความเป็นผู้นำนั้น ก็คือการที่ผู้นำหรือผู้บริหารสามารถประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่ผู้นำมีพฤติกรรมที่ดีหรือมีภาพลักษณ์เป็นแบบอย่างนั่นเอง ดังนั้นพฤติกรรมของผู้นำ จึงมีอิทธิพลของแผนงานเกี่ยวกับการจัดตั้งเป้าหมาย เป้าหมายของแผนงานจึงมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของผู้นำเสมอ ในการปกครองหรือบริหารองค์กรนั้น ความจำเป็นที่ผู้นำหรือผู้บริหารควรคำนึงที่สุดจะต้องดำเนินนโยบายในการทำงานโดยปราศจากอคติ เพราะถ้าผู้นำ ประพฤติล่วงธรรม เพราะความรัก ความชัง ความกลัว ความหลงยศของผู้นั้นย่อมเสื่อม ผู้นำหรือผู้บริหารนั้นไม่ควรมัวเมาประพฤติดนด้วยอคติ แต่ให้ดำรงตนด้วยการประพฤติธรรมหรือมีคุณธรรม ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ให้แก่ผู้ร่วมงานหรือประชาชน โดยส่วนรวมและผู้นำจึงจะประสบความสำเร็จในการบริหารได้ การศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ จะทำให้เราเข้าใจถึงหลักภาวะผู้นำตามทัศนะของพระพุทธศาสนา อันจะทำให้เราได้นำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ในหน่วยงานและองค์กรทางสังคมทั่วไป เพื่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานทั้งส่วนตนและส่วนรวมสืบไป

ดังนั้น ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงภาวะความเป็นผู้นำว่ามีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำอย่างไร มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ อย่างไร เกี่ยวกับภาวะผู้นำและสภาวะผู้นำที่ไม่พึงประสงค์ เรายังสามารถทราบถึงคุณค่าหลักธรรมของผู้นำที่ดี ในการดำเนินชีวิตและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพในองค์กรต่างๆ นำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบันและนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานในการเลือกผู้นำได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับบริบทภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก กล่าวคือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การนำหลักธรรมที่เกิดจากการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของหลักธรรมข้ออื่นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก และจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมาย วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทาง การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ ทั้งจากเอกสารวรรณกรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และนำเสนอรูปแบบแนวทางภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก การนำเสนอผลการศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎกด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก คุณสมบัติของผู้นำในทางพุทธศาสนาแสดงถึงความสำคัญของผู้นำ การกำเนิดผู้นำที่ปรากฏอยู่ในอัครคัมภีร์คุณลักษณะของผู้นำ พระพุทธศาสนามี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของธรรมราชาและลักษณะเทวราชา เมื่อมนุษย์ถูกธรรมชาติสร้างขึ้นมาเพื่อให้อยู่ด้วยกันอยู่ร่วมกัน ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ เพราะภาษาเป็นแบบแผนของการสื่อความหมายที่ทำให้มนุษย์เข้าใจกัน และอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม เป็นรัฐที่สมบูรณ์ กำเนิดผู้นำในอัครคัมภีร์จึงมีหลายชื่อ อาทิ ผู้นำในแบบที่เป็นมหาชนสมมติ เป็นผู้มาจากการที่ประชาชนสถาปนาขึ้น โดยผู้นำต้องเป็นคนดี เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและยุติธรรม บำเพ็ญเพื่อหมู่คณะโดยแท้ ผู้นำจึงเกิดขึ้นด้วยความประสงค์หรือการเรียกร้องต้องการของสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการปกครอง ดังนั้นผู้นำในอัครคัมภีร์จึงหมายถึง ผู้ที่มีอำนาจและหน้าที่ในการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบหรือระดับใด เรียกผู้นำตามเหตุปัจจัยดังที่มีนามบัญญัติ คำว่า มหาชนสมมติ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้ามหาชนสมมติ ดังนั้นแล้ว อักขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ หมายถึง ผู้นำที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้พร้อมใจกันคัดเลือกแต่งตั้งขึ้น พร้อมทั้งได้มอบอำนาจหน้าที่ทางการปกครองให้ ผู้ปกครองในแบบนี้ยังรวมไปถึงคณะรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน เพราะรัฐบาลเช่นนั้น มาจากการที่ประชาชนส่วนมากของประเทศคัดเลือกสมมติมาทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองนั่นเอง คำว่า กษัตริย์ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนั้นแล้ว อักขระว่า กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ กษัตริย์ หมายถึง เจ้าแผ่นดิน หรือเจ้าแห่งที่นา เป็นผู้มีที่ดินมาก หรือมีอำนาจในการแบ่งปันจัดสรรที่ดินทำกิน ผู้ปกครองในแบบนี้ อาจหมายรวมไปถึงผู้มีอิทธิพลในด้านความเข้มแข็ง สามารถคุ้มครองและบังคับผู้คนทั้งหลายให้อยู่ในกรอบของกติกาได้ คำว่าราชา เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนั้นแล้ว อักขระว่า ราชา จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ ราชา หมายถึง ผู้ที่บันดาลความยินดีอันเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนได้ ผู้ปกครองในแบบนี้ ยังรวมไปถึงผู้มีอิทธิพลในด้านความซื่อตรงด้วย หากคนในปกครองมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันเพราะผลประโยชน์ การตัดสินความผิดถูกจึงเป็นหน้าที่ของราชา เมื่อราชาได้ตัดสินอย่างเที่ยงตรงและถูกต้อง ก็นำมาซึ่งความสุขแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง คำว่า พระเจ้าจักรพรรดิ หรือที่เรียกว่า “จักกวัตติราชา” เพราะหมายถึง การเป็นผู้นำทางด้านการปกครอง ซึ่งมีธรรมเป็นอำนาจ หรือใช้อำนาจในการปกครองด้วยความเป็นธรรม พระเจ้าจักรพรรดินี้ เป็นพระราชาที่จัดการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามธรรม อันเกิดจากการอบรมสั่งสมคุณงามความดี โดยกระทำเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและหมู่คณะ (พระมหาอุบล จรธมโม, 2552)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ทำให้ประสบกับความสำเร็จในการเป็นผู้นำที่ดีขององค์กรนั้น ประกอบด้วย หลักอริยปทัศ 3 (รู้ระบอบการบริหารงานที่เหมาะสมแก่องค์กรและชุมชน) พรหมวิหาร 4 (รู้จักใช้พระเดชและพระคุณ) สังคหวัตถุ 4 (รู้จักหลักการผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่นได้ดี) พละ 5 (รู้จักบริหารตนเอง

อย่างชาญฉลาดและมีความมั่นคงทางสติปัญญาและอารมณ์) และหลักธรรมที่มาสสนับสนุนความเป็นผู้นำอีกหลายหมวด คือ สาราณียธรรม 6 (รู้หลักการบริหารตนและบริหารงานไปพร้อมๆ กัน) ทิศ 6 (รู้หลักบทบาทและหน้าที่ทางสังคม) อปริหานิยธรรม 7 (รู้หลักบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยอิงผลประโยชน์องค์กรเป็นสำคัญ) สัมปยุตตธรรม 7 (รู้หลักบริหารตนและองค์กรอย่างรู้เท่าทันและเป็นการป้องกันความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่องค์กรในอนาคต)

นอกจากนั้น ผู้นำพึงระมัดระวังข้อบกพร่องอันเกิดจากการบริหารตนเอง ได้แก่ พึงเว้นจากหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาวะผู้นำ คือ อกุศลมูล 3 (แนวคิดในใจที่ต่อต้านความดีทุกอย่าง) อัตตาธิปไตย (การใช้เผด็จการในการบริหารจัดการองค์กร) และอคติ 4 (การวางตนไม่เหมาะสมแก่ภาวะผู้นำที่ดีเพราะจิตใจมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง)

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ในการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎกนั้น สามารถนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้กับสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งในปัจจุบันผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำของผู้ศึกษาเห็นว่า ควรนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคมในปัจจุบัน และเป็นการแสดงถึงความเป็นผู้ผู้นำในยุคปัจจุบัน ตามลักษณะงานที่ดำเนินการอยู่ ดังต่อไปนี้ 1) ในด้านสังคม เป็นการศึกษาถึงปัญหาและการใช้ความเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาของที่กำลังประสบอยู่ในหลายๆ ด้าน เพื่อให้ผู้นำได้มีการดำเนินการแก้ไขตามสภาพสังคมปัจจุบันโดยการนำหลักแนวการสอนของพระพุทธศาสนามาใช้ 2) ในด้านการเศรษฐกิจ เป็นการศึกษาปัญหา และแนวทางในการแก้ไขเพื่อเป็นการปรับสภาพให้เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินการอันจะแสดงถึงความมีภาวะผู้นำของผู้ผู้นำ 3) ในด้านการเมืองและการปกครอง พบว่าเป็นปัญหาที่ผู้นำต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และผู้ศึกษาก็ได้ศึกษาถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาให้ผู้นำในปัจจุบันเพื่อใช้ในการจัดการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันให้เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ตรงตามหลักการของพุทธศาสนาเป็นการศึกษาถึงภาวะผู้นำเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงภาวะผู้นำของผู้ผู้นำองค์กรในการแก้ปัญหา เพื่อสนองตอบต่องานด้านการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญเป็นไปอย่างถูกต้องและตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งเน้นหลักธรรม

อภิปรายผล

1. ผู้นำที่มีลักษณะของธรรมราชาและลักษณะเทวราชา เป็นผู้มาจากการที่ประชาชนสถาปนาขึ้น โดยผู้นำต้องเป็นคนดี เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและยุติธรรม บำเพ็ญเพื่อหมู่คณะโดยแท้ ผู้นำจึงเกิดขึ้นด้วยความประสงค์หรือการเรียกร้องต้องการของสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการปกครอง การบริหารจัดการประชาชนส่วนใหญ่ได้พร้อมใจกันคัดเลือกแต่งตั้งขึ้น พร้อมทั้งได้มอบอำนาจหน้าที่ทางการปกครองให้ สอดคล้องงานวิชาการของนางลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์ (2539) ได้กล่าวไว้ใน “การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร” ว่าภาวะผู้นำ (Leadership)

เป็นกระบวนการ มิใช่บุคคล ถึงแม้ว่าจะขึ้นอยู่กับความชอบธรรมในการใช้อำนาจของตัวผู้นำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการภาวะผู้นำและผู้ตามเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้ หากไม่มีผู้ตามจะมีผู้นำไม่ได้ จึงสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม เพื่อกำหนดเป้าหมาย และการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและหากกล่าวถึงความเข้มแข็งของภาวะผู้นำในองค์การ จะดูได้จากความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว

2. หลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนาได้ กล่าวถึง หลักความเป็นจริงตามธรรมชาติว่า สังคมมนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจำเป็นต้องมีผู้นำ เพื่อทำหน้าที่ดูแลความสงบ เรียบร้อย ความถูกต้องดีงาม ผู้นำจึงถูกตั้งเกณฑ์ไว้ให้เป็นผู้มีคุณธรรมหรือมาจากผู้ทรงคุณธรรม เพราะเหตุที่ถือเอาธรรมส่วนใหญ่นั้นเอง สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่าลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มาจากแนวคิดกำเนิดในอัครคัมภีร์มีอยู่ 2 ประการได้แก่ “ธรรมราชา คือ ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของพระพุทธศาสนา และยังประชาชนทั้งหลาย ให้ยินดีด้วยธรรมของพระราชา และ เทวราชาคือ ผู้นำที่ประชาชนให้การยอมรับ เปรียบดังเป็นเทพเจ้า อันได้แก่ สมมติเทพ คือ เทพเจ้าโดยสมมติ ซึ่งหมายถึงกษัตริย์ทรงความเป็นเทพ ที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม คือ หิริ และโอตฺปปะ ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่ประพฤติดีธรรม เพราะพระราชาที่ทรงธรรมย่อมได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ในขณะที่เทวราชา เป็นการยกย่องมนุษย์ที่เกิดมาในตระกูลที่สูงท่ามกลางสังคมตามสังคมที่มีความเชื่อดั้งเดิมที่มีตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติ ครั้นพระพุทธองค์ทรงอุบัติตรัสรู้ธรรมแล้ว ไม่คัดค้านหลักความเชื่อดั้งเดิมคือ ทรงเติมเต็มให้แก่สังคมด้วยการให้พระราชาที่เกิดมาในตระกูลสูงต้องประพฤติดีธรรม ถ้าหากพระราชาแม้เกิดในตระกูลสูงแต่ไม่ประพฤติดีธรรม ก็ขาดลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงสรรเสริญ พระพุทธองค์ทรงย้ำถึงการที่มนุษย์ประพฤติดีธรรมและ เฝียบพร้อมด้วยความประพฤดีที่ดีงามย่อมประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น มีคุณสมบัติหลายประการด้วยกันแล้วแต่นักวิชาการและละท่านจะกำหนด สอดคล้องกับพระมหาจุฬารัตน ฐมมภูมิมณี ได้กล่าวว่า ผู้นำที่ได้ทำการวิเคราะห์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาควรเป็นผู้รู้จักและควรประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งควรมีความอดทนอดกลั้นมีจิตใจหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหวไปในอารมณ์ใดๆ โดยง่าย และ ควรวางตัวให้เหมาะสมไม่โอ้อวด ระวังอยู่เสมอว่าอะไรควรอะไรไม่ควร มีความละเอียดใจตนเอง โดยไม่ทำความชั่วและเกรงกลัวผลของความชั่ว และมี ความเสียสละ คือเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องชอบธรรม เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะไว้ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตไว้ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งหมด ทั้งทรัพย์ อวัยวะ และกระทั่งชีวิต” (พระมหาจุฬารัตน ฐมมภูมิมณี, 2550) อีกทั้ง ควรแสดงความกล้าหาญให้เป็นที่ยอมรับนับถือและศรัทธาของผู้อื่น เป็นผู้ประกอบไปด้วยศีลธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม ไม่ลำเอียงไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ ต้องปกครองและนำด้วยความยุติธรรม ไม่ใช่ใช้สิทธิ์ส่วนบุคคลไปข่มขู่ผู้อื่น อีกทั้งยังต้องเป็นผู้มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพิจารณาใช้ ในการพิจารณาว่าควรเชื่อหรือไม่อย่างไร การรักษากายวาจาให้

เรียบร้อย ซึ่งผู้นำตั้งอยู่ในคุณธรรมอย่างเคร่งครัด และสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอจากเอกสารตำรา และสื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้ทันกับสถานการณ์อยู่เสมอ การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยปัจจุบัน ในเบื้องต้น ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ก่อนเนื่องจากเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้นำโดยตรงเพราะการเป็นผู้นำจะต้องนำไปประยุกต์ใช้ในด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านการเมืองและการปกครอง ซึ่งจากการศึกษาทราบว่า ตามหลักของพระพุทธศาสนา เห็นว่าการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือสามัคคีธรรม ย่อมสามารถที่จะเป็นระบบการเมืองและการปกครองที่ดี หากแต่การปกครอง ในระบบนั้นๆ จำเป็นต้องมีหลักธรรมคอยสนับสนุนอยู่เสมอ การปกครองในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงเป็นการปกครองที่มีหลักธรรมประจำใจของผู้นำ ทั้งในคุณสมบัติของผู้นำผู้ปกครอง ตลอดจน มีธรรมะประจำใจของประชาชนผู้อยู่ในสังคมนั้นๆ จนก่อให้เกิดการปกครอง แบบธรรมิกรัฐ หรือธรรมิกสังคมขึ้นมา การศึกษาถึงแนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงตัวผู้นำหรือผู้ปกครองรวมถึงภาวะผู้นำของผู้นำด้วย อีกทั้งยังเป็นการนำหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปกครององค์กร สังคมหรือประเทศชาติในยุคปัจจุบัน อันจะก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางในการศึกษาเรื่องหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบบใดก็ตาม มักไม่พ้นไป จากการใช้อำนาจหรือทรศนะใดทรศนะหนึ่ง เป็นตัวกำหนดในการปกครองในทุกระดับชั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองตน การปกครองผู้อื่น หรือการปกครองสังคม สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่าไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองระบบใด บุคคลควรเป็นผู้มีสติปัญญายึดเอาหลักธรรมาธิปไตยเป็นที่ตั้ง คำสอนเกี่ยวกับการปกครองในพระพุทธศาสนาจึงสามารถไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกระบบ และที่สำคัญพระพุทธศาสนายังมีคำสอนเกี่ยวกับการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ การศึกษา รวมทั้งข้อคิดและข้อปฏิบัติในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นอิสระด้วย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ ผู้นำผู้ปกครองในพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้จำกัดว่า ผู้ใดจะเป็นผู้ปกครองโดยตรง ดังในอัครัญสูตรก็เพียงแค่แสดงว่า เมื่อเกิดเรื่องดังกล่าวแล้วมหาชนจึงปรึกษากันแล้วเลือกคนใดคนหนึ่งที่มีคุณสมบัติของผู้นำอย่างสมบูรณ์มาเป็นผู้ปกครองในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของประชาคมว่าให้เป็นผู้ว่ากล่าว ตักเตือน ชับไล่คนที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น แล้วมหาชนจะแบ่งข้าวสาละให้เป็นการค่าจ้าง ซึ่งจะเห็นได้ว่าที่มาของผู้นำหรือผู้ปกครอง ในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของมหาชนและมีสัญญาประชาคมหรือมีข้อตกลงร่วมกันว่า จะให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีอำนาจหน้าที่เพียงใดเป็นลักษณะไหน ผู้นำหรือผู้ปกครองในลักษณะนี้จึงอาจจะถูกยกเลิกได้หากไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือของมหาชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540)

3. การวิเคราะห์ภาวะผู้นำ พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นการสอนในเรื่องการปกครองรัฐหรือสังคมโดยตรง แต่ยอมรับระบบการปกครองทุกชนิดแล้วนำเสนอวิธีผ่านคำสอนเป็นหลักธรรมหรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครองในการปกครอง ผู้นำผู้ปกครองตามหลักทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีลักษณะทางกายภาพดีและสมบูรณ์แล้วยังต้องประพฤติตามหลักธรรมของผู้ปกครอง (ธรรมราชา) ดังปฐมบรมราชโองการการว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” แต่อำนาจของผู้นำหรือผู้ปกครองมิได้เป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องประกอบด้วยอำนาจในทางโลกด้วยจึงจะสามารถนำหรือปกครองประเทศชาติ สังคม หรือให้สงบสุขเรียบร้อยดีงามและบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ในการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองนั้นผู้ศึกษาเห็นว่า หลักที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ก็คือหลักการในกฎทนต์สูตร ซึ่งในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงการพัฒนากิจการบ้านเมืองด้วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เริ่มด้วยหลักการปราบผู้ร้าย แบบถอนราก ถอนโคน เพื่อไม่ให้กลับมาเป็นเสี้ยนหนามของรัฐเบียดเบียนประชาชนอีกต่อไป โดยวิธีการ 3 อย่าง คือ 1) ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร 2) ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย 3) ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ สอดคล้องกับสงวน นิตยารัมภ์พงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า หลักทั้ง 3 ประการนี้ เป็นหลักการพัฒนาบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเมืองไม่ต้องปิดประตู ทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันถ้วนหน้า นโยบายทั้ง 3 ประการนี้ นับว่าเป็นนโยบายที่ส่งผลดีต่อสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการแก้ปัญหาสังคมอย่างถูกทาง เป็นกุศโลบายในการปกครองรัฐให้มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุขได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานในการครองชีพ หากประชาชนยังยากไร้ รัฐก็ไม่สามารถก้าวไปสู่อุดมการณ์สูงสุดได้ เราจะเห็นได้จากการปฏิรูปการเมืองของรัฐบาลในแต่ละยุคสมัยมุ่งไปที่การปฏิรูปเศรษฐกิจ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปสังคม ปฏิรูปราชการ ปฏิรูปคุณภาพชีวิต หรือแม้แต่การประกาศทำสงครามกับความยากจน ทั้งหมดนี้ก็เพื่อที่จะให้ประชาชนภายในรัฐ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในสังคม (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2544) หลักที่ควรนำมาประยุกต์ในด้านสังคมก็คือหลักการในกาลามสูตร คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา นั่นก็คือว่าผู้นำควรที่จะยึดถือหลักธรรมาธิปไตย คือถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ ไม่ให้ถือโลกเป็นใหญ่ และต้องมีหลักราชสังคหวัตถุ 4 หลักสัปปริสธรรม 7 ในการดำเนินชีวิตและต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่มีบทบาทต่อสังคมดังที่ประมวลไว้แล้ว สอดคล้องกับบุญทัน ดอกไธสง ได้กล่าวไว้ว่า นักการเมืองที่ดีที่มีคุณภาพตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ ผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์สุขของมหาชน ไม่หลงใหลในอามะมุข มีความรับผิดชอบบทบาทและหน้าที่ทางการเมือง เคารพกติกาสังคม คือ กฎหมาย กติกา ระเบียบข้อบังคับต่างๆ มีความยุติธรรมในการบริหารบ้านเมือง มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง ตัดสินใจด้วยเหตุผลและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสามารถในการบริหาร มีความรู้ประกอบการตัดสินใจ มีเมตตา กรุณา คือ ปราบปรามให้ประชาชนเป็นสุขและคิดให้พ้นทุกข์ และมีสัจจะ คือ พุทฺถจริงและทำจริงตามสัญญาหรือนโยบายที่แถลงไว้ เป็นต้น (บุญทัน ดอกไธสง, 2545) สอดคล้องกับกิติ ตยัคคานนท์ได้กล่าวไว้ว่าการประยุกต์ใช้ในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองจะต้องมีความรู้

ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ระบุระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติงาน เข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความกล้าตัดสินใจในการปกครอง สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ (กิติ ตยัคคานนท์, 2543) และนำแนวทางของพุทธศาสนาไปใช้ได้อย่างชาญฉลาด รู้จักใช้ทรัพยากรทั้งทรัพยากรวัตถุและทรัพยากรบุคคล มีความรับผิดชอบในการบริหาร มีภาพลักษณ์ที่ดีสามารถทำให้คนอื่นศรัทธาในคุณลักษณะของตนได้ รู้จักประสานประโยชน์ให้เกิดแก่ทุกฝ่าย บริหารบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ บริหารงานด้วยความโปร่งใส

องค์ความรู้ใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา มุ่งไปที่คุณธรรมของผู้นำเป็นหลัก จึงจะสามารถนำพาประเทศหรือสังคมและองค์กรที่ตนนำอยู่ไปสู่จุดหมายได้ ผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง เคารพกติกาของสังคมและมีศีลธรรมประจำใจ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าธรรมจะนำมาซึ่งอำนาจ แต่ก็ไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่จะก่อให้เกิดอำนาจในโลก ฉะนั้นผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรมีทีมงานหรือกองทัพ ที่เข้มแข็งด้วย จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครอง คือ จะต้องเป็นผู้ที่มากด้วยบุญบารมี กล่าวคือ

1. การดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ในสมัยพุทธกาลนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องปกป้องประเทศ ด้วยการสู้รบกับข้าศึกและขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาล หากผู้ปกครองอาศัยหลักนิติธรรมในการตัดสินและยึดหลักธรรมาธิปไตยในการปกครอง โดยปราศจากอคติใดๆ กระบวนการยุติธรรม ก็ยังคงมีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

2. ความสามารถในการบริหารจัดการ ผู้นำมีความรู้ความสามารถพอที่จะกำจัดความขัดแย้งและความเลวร้ายในสังคมองค์กรหน่วยงาน หรือในประเทศชาติได้ พัฒนาเศรษฐกิจของสังคม และสร้างสังคมที่ตนปกครองอยู่ให้มั่นคง สามารถปกป้องอาณาจักรของตนเองได้

3. ความเป็นบัณฑิต ผู้นำต้องมีจิตใจใฝ่ในกุศลความดี คุณธรรมจะส่งผลต่อคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตน ปกครองคน ปกครองหมู่คณะ และปกครองประเทศชาติหรือสังคมโดยส่วนรวม ผู้นำผู้ปกครองจะต้องมีนโยบายจะต้องส่งเสริมควบคุมและกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคลในสังคมหรือชุมชน

4. การไม่ลุแก่อำนาจ มีภาวการณ์เคารพให้เกียรติบุคคลอื่น รู้จักหน้าที่ของตน ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ เคารพสิทธิของกันและกัน ผู้นำผู้ปกครองต้องส่งเสริมให้บุคคลมีระเบียบวินัย หมั่นสำรวจ ปรับปรุง เคารพ เชื้อมั่น ช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อตัวเอง

สรุป

พระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะในการนำแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอก กล่าวคือ มีทัศนะว่าเมื่อมนุษย์แต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตนเองได้แล้วเขาย่อมนำหรือปกครองผู้อื่นได้ ดังนั้น หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตัวเองให้อยู่ภายในขอบเขตของศีลธรรมและกฎหมาย สามารถนำหรือปกครองตนเองแล้วย่อมมีผลทำให้สังคมดีขึ้นไปด้วยเช่นกัน แต่ถ้าหากปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่สามารถควบคุมหรือปกป้องตัวเองได้แล้วเมื่อมารวมกลุ่มกันเข้าเป็นสังคมเป็นรัฐ สังคมหรือรัฐนั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสังคมพิกการหรือรัฐที่มีแต่ปัญหาวุ่นวายหาความสงบไม่ได้ ผู้นำมีความสำคัญต่อผู้ตามเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นำแค่ชีวิตหนึ่งชีวิตเดียวเมื่อผู้นำประพฤติไปในลักษณะที่ดีงาม ชีวิตเหล่านี้อีกมากมายที่อยู่ในฐานะผู้ตามย่อมได้รับผลในลักษณะที่ดีนั้นด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากผู้นำขาดภาวะผู้นำที่ดี กล่าวคือผู้นำไร้คุณธรรมแล้วไซ้ ก็ย่อมส่งผลกระทบให้หมู่คณะไปสู่ทางที่เสื่อม ดังนั้น การที่จะเป็นผู้นำที่ดี มีความสามารถจะต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตนก่อน ผู้นำพึงยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือหรือเป็นบรรทัดฐานในการบริหารงานเพื่อก่อให้เกิดความถูกต้องดีงาม เมื่อผู้นำมีจิตใจที่ประกอบด้วยหลักธรรมเช่นนี้แล้ว ย่อมเชื่อได้ว่าการสร้างภาวะผู้นำที่ดีแก่ตนเองอันจักยังให้สำเร็จประโยชน์แก่หมู่คณะประชาชนส่วนรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้:

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในสังคมปัจจุบันได้มีความตระหนักถึงคุณธรรมสำหรับผู้นำเป็นอย่างมากเพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักเกณฑ์เป็นแกนกลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมให้มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นอกจากนี้หลักธรรมก็ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวของกฎเกณฑ์ข้อบังคับในทางศีลธรรม เป็นระเบียบทางสังคมอันเป็นการควบคุมภายในด้านจิตใจที่กฎหมาย มีอาจเข้ามาควบคุมได้ สิ่งนี้คือคุณค่าของหลักธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมโดยเฉพาะเริ่มจากผู้นำในการปกครองและการบริหารเพราะเมื่อเกิดปัญหาในระดับผู้นำได้แล้ว ก็จะเป็นตัวอย่างในระดับอื่นๆได้ โดยการนำหลักธรรมมาแก้ปัญหาในสังคมไทยได้ ผู้นำ หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆทุกระดับ ควรยึดหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเสียสละ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อสร้างค่านิยมที่ดีให้แก่องค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้ามั่นคงตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาจริยธรรมผู้นำ เนื่องจากผู้นำควรให้ความสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ในความเป็นผู้นำขององค์กรทุกระดับ เพื่อให้มีคุณสมบัติของผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคมไทย

2.2 ควรที่จะศึกษาบทบาทผู้นำต้นแบบในทางพระพุทธศาสนา ต้นแบบผู้นำและผู้ปกครอง แล้วนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านั้นมาวิเคราะห์บทบาทจากผู้นำต้นแบบ เพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ อย่างจริงจัง ชัดเจน เป็นรูปธรรม จนสามารถวัดผลและประเมินผลได้

บรรณานุกรม

กวี วงศ์พุ่ม. (2545). *ภาวะผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี.

กิติ ตัยคานนท์. (2543). *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: เพลออักษร.

นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์. (2539). *การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: บริษัทเคสดี-ไทย จำกัด.

บุญทัน ดอกไธสง. (2545). *การจัดการองค์กร*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *ภาวะผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *ผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภฏฐเมธี (ศิริพันธ์). (2550). *การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุบล จรธมโม (ดวงเนตร). (2552). *การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. (2544). *ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.